

УДК 373.3/5.091.12:796.071.4:316.77

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦЯ ІЗ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ігор Мельник
старший викладач
кафедри здоров'я людини та фізичного виховання
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
ORCID ID 0000-0002-1799-6137
igormel64@gmail.com

Анотація. У статті сформульовано основну мету професійної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Узагальнено погляди вчених на розуміння соціальної та комунікативної компетентностей. Розкрито зміст понять: «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність», «соціально-комунікативна компетентність». У статті обґрунтовано місце та роль соціально-комунікативної компетентності у структурі професійної підготовки майбутнього фахівця із фізичного виховання. З'ясовано специфіку та представлено зв'язок між поняттями соціальної та комунікативної компетентностей. Встановлено, що категорія соціально-комунікативної компетентності має інтегральний характер і складає підґрунтя наукового аналізу процесу формування компетентностей майбутніх фахівців із фізичного виховання. Обґрунтовано необхідність формування соціально-комунікативної компетентності в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: професійна освіта; соціально-комунікативна компетентність; фізичне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна освітянська робота вимагає високого рівня професійної підготовки. Професіоналізм кожного фахівця є результатом його самореалізації в ході тривалого процесу професійного становлення. Професійне становлення фахівця з фізичного виховання – цілісний і безперервний процес розвитку практичної та освітньої діяльності особистості, орієнтований на формування професійної компетентності, зокрема професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, компетентностей, відповідних кваліфікаційним вимогам та стандарту професії.

Важливою проблемою в новій соціально-культурній реальності є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, фізичної культури і виховання. Фізична культура, реалізуючи загальні та специфічні функції, забезпечує прогресивний розвиток особистості і суспільства. Цей напрям сприяє професійному становленню фахівця на всіх етапах його формування, стає основою його професійної компетентності. Відповідно соціально-комунікативна

компетентність фахівця фізичного виховання, ефективність освітнього процесу є пріоритетним елементом сьогодення. Вирішення цієї проблеми перебуває в прямій залежності від рівня комунікативної компетентності викладача, зокрема, викладача фізичного виховання. Водночас переважна більшість працівників галузі – фахівці з педагогічною освітою. Будучи досить кваліфікованими, вони, в силу стереотипів педагогічної моделі фізичної культури, не готові до ефективної соціально-комунікаційної взаємодії, необхідної для досягнення позитивного результату професійної діяльності.

Фізичне виховання як невід’ємна складова освітнього процесу спрямована на зміцнення молодого покоління. Тому важлива роль в освітньому процесі належить діяльності вчителя фізичної культури, який має досконало володіти не лише професійним мисленням, фундаментальними і спеціальними знаннями й уміннями, практичними навичками, але й активно здійснювати пропаганду здорового способу життя, відтворювати інтелектуальний потенціал нашої країни в інформаційному суспільстві. Це потребує нових сформованих компетентностей, зокрема соціально-комунікативної.

Початок ХХІ століття відзначений тенденцією підвищення соціальної ролі фізичної культури, виробленням чіткого розуміння суспільної зумовленості та значення фізичної культури в становленні особистості. У сучасних умовах високої технічної інтенсивності потенціал фізичної культури в освітньому просторі розглядають із урахуванням двох рівнів цінностей: соціально-громадському й індивідуально-особистісному. Комунікація започатковує становлення соціальних зв’язків, а формування соціально-комунікативної компетенції – важлива соціальна і педагогічна проблема, основа соціального розвитку особистості, умова успішної професійної підготовки та запорука ефективної реалізації соціально-комунікативної компетенції. Саме тому професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання сьогодні має бути зорієнтована не лише на здатність проводити уроки фізичної культури, але й на готовність організувати відповідне середовище в закладі загальної середньої освіти з урахуванням ідей НУШ, уміння комунікувати в соціальному середовищі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку професійної компетентності розглянуто в роботах В. Андрощука, В. Докучаєвої, Е. Зеєра, А. Маркової, Д. Разіної та інших авторів. Проблеми комунікативної компетентності та окремих її компонентів перебувають у центрі уваги таких українських науковців, як А. Богуш, М. Вашуленко, М. Пентилюк та інші. Теоретичному дослідженню дефініції «соціальна компетентність» присвячені численні дослідження зарубіжних і

вітчизняних науковців, зокрема Л. Берестової, Г. Білицької, І. Зимньої, Л. Коломійченко, В. Куніцина, У. Пфінгстена, Л. Роуз-Креснора, К. Рубіна та інших. Проблеми комунікативної компетентності та окремих її компонентів перебувають у центрі уваги таких українських науковців, як А. Богуш, М. Вашуленко, М. Пентилюк. Питання структури комунікативної компетентності досліджували М. Кенел, Л. Бахман, А. Палмер, Н. Гез, В. Топалова. Існує багато підходів щодо розуміння і класифікації соціальної та комунікативної компетентностей. Вивченням феномена соціальної компетентності займалися О. Прямікова, О. Бодальов, С. Макаров, С. Нікітіна, І. Зимня, В. Ромек, М. Докторович та інші.

Теоретичний аналіз наукових публікацій, присвячених соціально-комунікативній компетентності, підтвердив значну різноманітність наукових теорій та підходів. Незважаючи на достатньо розроблений теоретичний і практичний матеріал стосовно формування і розвитку соціальної та комунікативної компетентності, комплексно ці два поняття в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання не розглядалися і, на нашу думку, залишається актуальною потреба в уточненні цього поняття.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в розкритті теоретичних основ формування соціально-комунікативної компетентності фахівця з фізичного виховання.

Результати дослідження. Готовність майбутніх учителів фізичного виховання до майбутньої діяльності є результатом їхньої професійної підготовки й означає інтегральну соціально значущу особистісну якісну характеристику, яка поєднує ціннісні установки на збереження фізичного, духовного, психічного і соціального здоров'я всіх учасників освітнього процесу; прагнення до власного фізичного і професійного розвитку, знання про інноваційні методики; уміння органічно їх інтегрувати в цілісний освітній процес на засадах НУШ, формувати ціннісне ставлення до власного здоров'я; здібності, які забезпечують якісну комунікацію із суб'єктами освітнього середовища.

Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання, за переконанням дослідників, це процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи закладів вищої освіти, спрямованих на формування впродовж терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для організації фізичного виховання різних верств населення регіону й успішної праці в усіх ланках спортивного руху з урахуванням сучасних вимог ринку праці (Бальсевич, 2003).

На думку Г. Селевко (2003), компетентнісний підхід переорієнтує сучасну освітню парадигму із переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетентностей, які означають потенціал майбутнього фахівця в умовах сучасного багатовекторного, інформаційного, глобалізованого й комунікативно насиченого простору.

Компетентнісний підхід передбачає орієнтація на мету – освітні стратегії: навчання, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію та саморозвиток. Відповідно до компетентнісного підходу освіта повинна розвивати здатність і готовність майбутніх фахівців до ефективної діяльності в різних соціально-комунікативних умовах.

Компетенцію науковці розуміють як певну сферу теоретичних знань, оволодіння якими має забезпечити успішну практичну діяльність, а компетентність – це рівень володіння особистістю відповідною компетенцією, ставлення до неї як до предмета діяльності.

У вітчизняних наукових публікаціях соціальна компетентність розглядається як:

- розуміння відносин «Я – суспільство», уміння обирати соціальні орієнтири та відповідним чином організовувати власну поведінку (Селевко, 2003);

- результат особливого стилю впевненої поведінки, за який навички впевненості автоматизовані та надають можливість гнучко змінювати стратегію і плани поводження з урахуванням вузького (особливості соціальної ситуації) і широкого (соціальні норми й умови) контексту;

- здатність людини вибудовувати стратегії взаємодії з іншими людьми в навколишній соціальній реальності, яка змінюється тощо.

Соціальна компетентність особистості визначається науковцями як знання, уміння та навички людини, необхідні для розв'язання соціальних і поведінкових ситуацій.

У тлумаченні І. Зимньої (2004), соціальна компетентність постає як ключова, бо забезпечує нормальну життєдіяльність особистості в соціумі і є цілісним результатом її професійної освіти. Соціальна компетентність – це здатність до співпраці; уміння долати проблеми в різних життєвих ситуаціях; наявність комунікативних навичок, соціальних і громадянських цінностей, а також мобільність у різних соціальних умовах. Так, соціальна компетентність – це здатність людини бути частиною соціуму, реалізовувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських стосунків з іншими особами, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятої поведінки.

За нашим переконанням, соціальна компетентність перебуває у взаємозв'язку з комунікативною, бо передбачає вміння налагоджувати активну комунікацію з іншими в конкретних соціальних ситуаціях.

Комунікація відносно генералізованих уявлень медіалогічної парадигмальності розглядається як універсальна форма взаємодії, основана на реалізації цільового імператива, що має призначення і проявляється в передачі генетичного коду, програми космічного, біосферного, біосоціального і соціального розвитку. Наше життя невід'ємне від комунікативної діяльності: системи послідовно реалізованих дій, кожна з яких спрямована на розв'язання певного завдання. У загальному розумінні комунікація – це ознака конструктивної взаємодії людей у процесі отримання інформації та складний багатоканальний феномен взаємодії людей.

Тлумачення терміна «комунікація» як певної діяльності, зумовленої системою соціально значущих норм і оцінок, зразків і правил спілкування, прийнятих у суспільстві, пропонує К. Каландаров (1998, с. 2). Комунікація – акт спілкування, метою якого є обмін інформацією. Науковець стверджує, що процес спілкування може бути матеріальним, практичним, духовним, інформаційним, а комунікація як інформаційний процес полягає лише в передаванні повідомлень (Каландаров, 1998, с. 144).

Сучасні дослідники підкреслюють індивідуалізуючі та соціалізуючі функції спілкування в процесі становлення особистості. Соціальна компетентність особистості включає насамперед її бажання й уміння спілкуватися, наявність позитивної мотивації в стосунках з іншими, здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей. Викладач має володіти певним комунікативним досвідом взаємодії з людьми, взаємодіяти в груповому спілкуванні. За переконанням науковців, ключовою для викладача фізичного виховання постає соціальна компетентність, яка забезпечує життєдіяльність особистості в соціумі і є результатом його професійної підготовки.

Комунікативна компетентність включає комплексне застосування особистістю мовних і немовних засобів з метою комунікації в конкретних соціально-побутових ситуаціях, ініціативність спілкування. Вона максимально підкреслює здатність людини до спілкування, до активної взаємодії.

Поняття «комунікативна компетентність» увів до наукового вжитку американський лінгвіст Д. Хаймз у 1972 р. на протигагу теорії мовної компетентності Н. Хомського. Теорія і практика формування комунікативної

компетентності розроблялася Г. Андрєєвою, Л. Бехманом, І. Бехом, Ю. Ємельяновим, Ю. Жуковим, Л. Петровською.

За переконанням Ю. Федоренко (2002), комунікативна компетентність – це сукупність мовної, мовленнєвої та соціокультурної складових, оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності і культурою мовлення; здатність розв'язувати мовними засобами певні комунікативні завдання в різних сферах і ситуаціях спілкування.

Комунікативна компетентність займає важливе місце серед ключових компетентностей і є більш дослідженою. За переконанням дослідників, комунікативна компетентність складається з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. Лінгвістичний компонент охоплює фонологічні, лексичні, граматичні знання та вміння. Соціолінгвістичний компонент визначається соціокультурними умовами використання мови і виступає ланцюгом між комунікативною та іншими компетентностями. Прагматичний компонент містить екстралінгвістичні елементи, що забезпечують спілкування.

На думку Г. Селевко (2003), можна визначити шість компонентів комунікативної компетентності: лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, соціокультурну, соціальну та стратегічну. Вони передбачають знання особливостей і проблем тих осіб, із якими потрібно спілкуватися, володіння відповідними комунікативними технологіями, практичне застосування основ ораторського мистецтва, багатий словниковий запас, дотримання норм етики, вміння аргументувати власні погляди. Р. Белл (1980) визначає комунікативну компетентність як знання, вміння та навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовної поведінки, адекватним цілям, сферам, ситуаціям спілкування, здатність, сформована у взаємодії людини з соціальним середовищем, у процесі придбання ним соціально-комунікативного досвіду.

Сучасні вітчизняні і зарубіжні науковці, зокрема І. Бім, І. Зимня, Л. Петровська, В. Сафонова, А. Хуторської, Д. Браун, Х. Відоусон, Д. Гумперц, М. Каналь, Б. Ненсі, С. Савін'йон, В. Хутмахер тлумачать комунікативну компетентність як: 1) сукупність знань про систему мови та її одиниці, їх побудову і функціонування в мові, про способи формулювання думок рідною (іноземною) мовою і розуміння суджень інших, про національно-культурні особливості носіїв мови, про специфіку різних типів дискурсів; 2) здатність мовця вербальними засобами здійснювати спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до поставлених комунікативних завдань, розуміти, інтерпретувати і формулювати зв'язні висловлювання.

Узагальнюючи визначення комунікативної компетентності різних дослідників, можна констатувати, що це здатність людини ефективно здійснювати під час спілкування обмін інформацією, почуттями та емоціями, презентувати і цивілізовано відстоювати власну думку на засадах визнання різноманітності позицій і шанобливого ставлення до цінностей інших людей. Комунікативна компетентність максимально підкреслює здатність людини до спілкування. Адже суть цієї компетентності полягає в умінні особистості налагоджувати активну взаємодію чи комунікацію з іншими.

Професійна діяльність учителя фізичного виховання передбачає не лише володіння технологіями тренувальної діяльності, але й здатність до здійснення психолого-педагогічної та культурно-просвітницької роботи. Комунікативна компетентність є найважливішою характеристикою його професіоналізму, забезпечує можливість інтегруватися в іншомовне культурне та освітнє середовище, постійне функціональне та особистісне вдосконалення. Специфіка роботи майбутнього вчителя фізичного виховання передбачає постійний багатофункціональний вплив і взаємодію: інформаційну, виховну, експресивну, регулятивну, оціночну, коли він виступає не тільки як педагог, але й вихователь. Тому, за нашим переконанням, зміст і характер комунікативних зв'язків, що вибудовує викладач, залежать багато в чому від сформованості комунікативної компетентності. Вона визначає ступінь ефективності його професійної діяльності, теоретичну систематизацію педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних ситуацій, організацію зустрічей із тренерами, спільне проведення консультацій.

Фахівці в галузі фізичного виховання, зокрема В. Бальсевич (2003), убачають сутність процесу модернізації професійної підготовки фахівців із фізичного виховання в посиленні комунікативної складової. Комунікативна компетентність викладача фізичного виховання включає володіння сукупністю загальнопедагогічних та спеціальних прийомів професійного спілкування, спрямоване на ефективну взаємодію учасників комунікативного процесу, а також відповідальність за результати власної професійної діяльності. Викладач фізичного виховання повинен володіти широким спектром знань в області психології, соціології, педагогіки, основ міжкультурної комунікації в професійно-педагогічній сфері, володіти навичками вербальних і невербальних технік спілкування.

Професійна компетентність викладача фізичного виховання інтегрує в собі комплекс таких професійних компетентностей: методичну, предметну, комунікативну, дослідницьку. Розвиток комунікативної компетентності – це

доволі складний, довгий, цілеспрямований і системний процес, реалізація якого визначається його організацією. Комунікативний вплив, що виникає між викладачем фізичного виховання і студентом, майбутнім фахівцем, є психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни його поведінки. Соціальна компетентність особистості включає насамперед її бажання й уміння спілкуватися з іншими людьми, наявність позитивної мотивації в стосунках із ними, впевненість у собі, емпатію і здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей, для реалізації яких необхідно володіти певним комунікативним досвідом, який передбачає передовсім способи взаємодії з людьми, що нас оточують, співробітництво в груповому спілкуванні, навички роботи в колективі, здатність брати на себе відповідальність і долати конфлікти.

Найбільш дослідженими компонентами комунікативної компетентності, які, за нашим переконанням, мають бути сформовані в майбутнього вчителя фізичного виховання є:

- 1) знання особливостей і проблем тих осіб, із якими потрібно спілкуватися;
- 2) володіння відповідними комунікативними технологіями;
- 3) уміння аналізувати жести, міміку та інтонації співрозмовника;
- 4) обізнаність з азами ораторського мистецтва, їх практичне застосування;
- 5) здатність запобігати конфліктам та врегулювати ті, що виникли;
- 6) багатий словниковий запас;
- 7) мистецтво емпатії;
- 8) дотримання норм етики й етикету;
- 9) деякі акторські здібності;
- 10) навички активного слухання;
- 11) грамотність і стилістична внормованість писемного мовлення;
- 12) розвинене усне мовлення, його впевнена інтонація та відповідне емоційно-ситуативне забарвлення;
- 13) уміння аргументувати власні погляди та відстоювати їх.

Основними критеріями комунікативної компетентності викладача фізичного виховання є комунікативні установки, тобто установка на діалогову модель комунікації; установка на розвиток комунікативної компетентності; комунікативні знання, комунікативні навички та якості. Рівень розвитку комунікативної компетентності викладача фізичного виховання залежить від різного ступеня їх прояву. Він може бути низьким, середнім, високим.

Соціальна та комунікативна компетентності є досить важливими в розвитку кожної особистості. Вони можуть розглядатися як споріднені

компетентності, що утворюють соціально-комунікативну компетентність і розподіляють між собою однакові характеристики: комунікативна компетентність описує лише комунікативний процес, а всі міжособові відносини належать до соціальної. За нашим переконанням, у підготовці майбутнього фахівця з фізичного виховання соціальна та комунікативна компетентності мають утворювати комплексну соціально-комунікативну компетентність, бо вони тісно пов'язані і містять однакові складники, тобто субкомпетентності. Створення взаємин між людьми не може відбуватися без комунікації та взаємодії між ними. Так, соціально-комунікативна компетентність – це здатність людини забезпечувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських відносин з іншими, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятої поведінки, а також завдяки ефективній комунікації.

Висновки. Отже, за нашим переконанням, формування соціально-комунікативної компетентності особистості викладача фізичного виховання забезпечує оволодіння ним життєво значущими знаннями, уміннями і навичками комунікації. Соціально-комунікативна компетентність – це важлива соціальна і психолого-педагогічна проблема, запорука нормального психологічного розвитку особистості, а також неодмінна умова майбутньої успішної підготовки як фахівця. Так, наші міркування є основою для подальшого вивчення процесу формування соціально-комунікативних компетентностей та розробки моделі розвитку соціально-комунікативної компетентності викладача фізичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бальсевич, В. (2003). Спортивно-ориентированное физическое воспитание; образовательный и социальный аспекты. *Теория и практика физической культуры*, 5, 19 – 22.
2. Белл, Р. (1980). *Социоллингвистика: цели, методы, проблемы*. Москва, Российская Федерация: Международные отношения.
3. Бориснев, С. (2003). *Социология коммуникации*. Москва, Российская Федерация: ЮНИТИ-ДАНА.
4. Зимняя, И. (2004). Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Взято з http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnya.pdf.
5. Каландаров, К. (1998). *Управление общественным сознанием. Роль коммуникативных процессов*. Москва, Российская Федерация: Монолит.
6. Найн, А. (2012). *Компетентностный подход в образовании как основа качественной подготовки специалистов физической культуры*. Челябинск, Российская Федерация: Изд-во Уральская академия.
7. Селевко, Г. (2003). Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 4, 138–144.
8. Федоренко, Ю. (2002). Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*, 1, 63–65.

SOCIAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION SPECIALIST IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Ihor Melnyk
Senior Lecturer

Department of Human Health and Physical Education
SHEI “Donbas State Pedagogical University”,
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-1799-6137

igormel64@gmail.com

Abstract. The article reports that the problem is that both physical culture and physical education are developing in a new socio-cultural reality. The process of professional development of a physical education teacher combines practical and educational activities. The basis of his professional competence is social and communicative competence. But there is a stereotype of a pedagogical model of physical culture. Therefore, the vast majority of physical education teachers are not ready for effective social and communicative activities. The author says that the social role of physical culture in modern conditions has increased. The importance of physical culture in the process of personality formation has also increased. The researcher believes that future physical education teachers should be ready to organize the educational environment taking into account the ideas of the new Ukrainian school and be able to communicate in this environment. V. Androshchuk, Ye. Dokuchaeva, A. Zeyer, A. Markova, and D. Razina. Their researches are characterized by a variety of scientific theories and approaches.

The topic of the article is a study of the problem of social and communicative competence of the future physical education teacher. The author aims at revealing the theoretical foundations of the formation of social and communicative competence of physical culture specialist in. The researcher proves that the professional training of a physical education teacher should organically combine physical and professional development, as well as knowledge of innovative methods. The author believes that social and communicative competence are important components of each personality's development. They are interrelated competences and create a comprehensive social and communicative competence. The author is convinced that social and communicative competence is a person's ability to create partnerships with other people through effective communication. The author concludes that the social and communicative competence of a physical education teacher is a prerequisite for future successful training. It provides the teacher with vital knowledge, skills, and communication skills.

Key words: professional education; social and communicative competence; Physical Education.

REFERENCES

1. Balsevich, V. (2003). Sports-oriented physical education; educational and social aspects. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury*, 5, 19–22.
2. Bell, R. (1980). *Sociolinguistics: goals, methods, and problems*. Moscow, the Russian Federation: Mezhdunarodnye otnosheniya.
3. Borisnev, S. (2003). *Sociology of communication*. Moscow, the Russian Federation: UNITI-DANA.
4. Zimnyaya, I. (2004). Key competencies as a result-based basis of the competency approach in education. Retrieved from http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnya.pdf.

І. МЕЛЬНИК

Соціально-комунікативна компетентність фахівця із фізичного виховання
в умовах Нової української школи

5. Kalandarov, K. (1998). *Management of public consciousness. The role of communicative processes*. Moscow, the Russian Federation: Monolit.
6. Nayn, A. (2012). *Competence-based approach in education as a basis for quality training of physical culture specialists*. Chelyabinsk, the Russian Federation: Ural Academy Publishing House.
7. Selevko, G. (2003). Competences and their classification. *Narodnoe obrazovanie*, 4, 138–144.
8. Fedorenko, Yu. (2002). Communicative competence as the most important element of successful communication. *Ridna shkola*, 1, 63–65.

Матеріали надійшли до редакції 06.10.2020 р.